

บทที่ 3

วิธีวิทยาการวิจัย

วิธีวิทยาการวิจัยในชุมชนพื้นที่ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนา บริเวณ
ลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้ระเบียบวิธี
วิจัยแบบสหวิทยาการ ด้วยการแบ่งขั้นตอนและวิธีการในการศึกษา ดังนี้

การดำเนินวิจัย

เพื่อทำความเข้าใจถึงสภาพ โดยทั่วไป ลักษณะทางด้านสังคม วัฒนธรรม และระบบ
เศรษฐกิจของชุมชนตั้งแต่ในอดีต-ปัจจุบัน อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษาถึงวัฒนธรรม
ข้าว และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยได้อาศัยเงื่อนไขของเวลา
เป็นตัวกำหนดเพื่อศึกษาจากข้อเท็จจริงอันปรากฏจากข้อมูลของชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้ที่มี
ความรู้เป็นองค์ประกอบหลัก และระบบการปกครองอันเป็นองค์ประกอบรองเพื่อแบ่งแยก
ความเปลี่ยนแปลงจากสมัยดั้งเดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2525) และความเป็นสมัยใหม่ (พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน)
การศึกษาจะเริ่มต้นจากการศึกษาสภาพทั่วไป ชุมชนหลังจากนั้น ได้นำแนวคิด และทฤษฎีทางด้าน
สังคมวิทยา แนวคิดทางด้านวัฒนธรรม และแนวคิดระบบเศรษฐกิจนำมาศึกษาเพื่อเชื่อมโยงกับ
เครือข่ายทางสังคม (Social network) และระบบอุปถัมภ์ที่ปรากฏตามธรรมชาติของชุมชนใน
สถานที่ที่มีการออกแบบเอาไว้ด้วยการศึกษา โครงสร้างของสังคม แบบแผนของพฤติกรรมทางสังคม
เพื่ออธิบายวัฒนธรรมข้าวที่ปรากฏขึ้นในชุมชนซึ่งการนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาศึกษาร่วมกันใน
ชุมชนนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกันอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากสังคมวิทยาเป็นการศึกษาการอยู่ร่วมกัน
ของกลุ่มคนที่อยู่ในอาณาบริเวณหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ และการกระทำระหว่างกันมีระยะเวลาที่
อยู่ร่วมกัน ตลอดจนมีสถาบันต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมซึ่งการศึกษา
จำเป็นจะต้องอาศัย 1. โครงสร้างทางสังคม 2. การจัดระเบียบทางสังคมโดยศึกษาจากสถานภาพ
และบทบาท ค่านิยมทางสังคมบรรทัดฐานทางสังคม การจัดช่วงชั้นทางสังคม การจัดระเบียบทาง
สังคม การศึกษาอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์ 3. การควบคุมทางสังคมศึกษาจากการกำหนดกฎเกณฑ์ที่
ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ 4. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วยการศึกษาโครงสร้าง และหน้าที่
ของระบบสังคม 5. รูปแบบของ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม 6. แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทาง
สังคม และการศึกษาด้านวัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องของการศึกษาพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตซึ่งเป็น
เรื่อง สลับซับซ้อนในสังคมที่ประกอบไปด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลธรรม ศิลปะ กฎหมาย อุปนิสัย

รวมถึงการแสดงออกของมนุษย์ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ดังนั้นเพื่อเป็นการศึกษาและทำความเข้าใจวัฒนธรรมให้มีลักษณะเป็นภาพรวม (Holistic approach) กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมชุมชนแนวคิดทางด้านมนุษยวิทยาการศึกษาเชิงสัมพันธ์ จึงเป็นแนวทางร่วมในการอธิบายโครงสร้าง และส่วนประกอบทุกส่วนของวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ด้วยการบันทึกและอธิบายวิถีชีวิต ระบบครอบครัว และเครือญาติ ภาษา ศาสนา การแพทย์และการสาธารณสุข ระบบความเชื่อ การรวมกลุ่ม ศิลปะภูมิปัญญา และระบบเศรษฐกิจ (ยศ สันตสมบัติ, 2548, หน้า 8) เพื่อตอบสนองกับความต้องการในด้านวัตถุ (เจลิยว ฤกษ์รุจิพิมล, 2552, หน้า 59) ได้แก่ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือทำมาหากิน และยารักษาโรค การเลี้ยงสัตว์ การสร้างบ้านเรือน และความต้องการทางด้านจิตใจที่มนุษย์ต้องการความอยู่รอด และป้องกันภัยกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ทางธรรมชาติ ความเจ็บป่วย ความลึกลับ ความคิดเกี่ยวกับสวรรค์ นรก และโลกหน้าทำให้มนุษย์ได้สร้างระบบความเชื่อต่าง ๆ เพื่อจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นรวมถึงความต้องการทางสังคมที่ต้องการในการควบคุมให้เกิดความสามัคคีไม่ให้เกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นจากการจัดระเบียบทางสังคม (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538, หน้า 46) แนวคิดทางด้านวัฒนธรรมจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่เชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ในสังคมชุมชนนั้น

ส่วนการศึกษาลักษณะแนวคิดระบบเศรษฐกิจเป็นการศึกษาพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ในชุมชนเช่นเดียวกับการศึกษาแนวคิดทางด้านวัฒนธรรมแต่เป็นการศึกษาพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในการเลือกใช้ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติอย่างจำกัดหรือหาได้ยาก เพื่อสนองความต้องการและผลประโยชน์สูงสุดโดยศึกษาจากอาชีพ รายได้ การผลิต ผลการผลิต และการบริโภค รวมถึงการศึกษาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจอันประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ อันได้แก่ กิจการ ไร่นาแบบครอบครัวชาวนา การทำการเกษตร วัฒนธรรม และประเพณีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในชุมชน และการครอบงำจากบุคคลภายนอกชุมชนเพื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาร่วมอยู่ด้วย ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า สภาพโดยทั่วไป แนวคิดทั้งทางด้านสังคมวิทยา แนวคิดทางด้านวัฒนธรรม และแนวคิดระบบเศรษฐกิจ ที่ได้นำมาใช้ในการศึกษาชุมชนเป็นแนวคิดสำคัญที่มีส่วนช่วยในการศึกษาปรากฏการณ์ของวัฒนธรรมข้าว และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันให้มีลักษณะแบบองค์รวม

กลุ่มเป้าหมาย และผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

1. กลุ่มเป้าหมาย เป็นเกษตรกรที่มีการดำเนินชีวิตด้วยการประกอบอาชีพทำนาผลิตข้าวเป็นหลัก หรืออาจจะเป็นเกษตรกรที่ทำนาเป็นอาชีพหลักแต่ในขณะเดียวกันก็มีอาชีพเสริมที่สร้าง

รายได้ด้วยการปลูกพืชชนิดอื่นในระหว่างฤดูกาลผลิต เช่น มีการรับจ้าง รับเหมา โดยเกษตรกร หรือชาวนาเหล่านี้ประกอบอาชีพทำมาแล้วอย่างน้อย 10 ปี ในพื้นที่ชุมชนปากปลาดายมุด ที่มีทั้งหมด 15 ครัวเรือน และชุมชนคลองแขวงกลันจำนวน 62 ครัวเรือน โดยแต่ละชุมชน มีการแบ่งกลุ่มเกษตรกรออกเป็น 3 กลุ่ม

กลุ่มที่ 1 ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง

กลุ่มที่ 2 ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง และเช่า

กลุ่มที่ 3 ชาวนาเช่าที่ดิน

ในจำนวนทั้ง 3 กลุ่ม มีผู้ที่เต็มใจให้ข้อมูลอยู่ 15 ราย

2. ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ เจาะจงมาจากกลุ่มเป้าหมายโดยพยายามกระจายครอบคลุมไปยัง กลุ่มทั้งสามกลุ่ม เป็นจำนวน 15 ราย ที่เป็นผู้เต็มใจให้ข้อมูล

แนวประเด็น

1. เป็นประเด็นในการศึกษาที่ปรากฏเป็นพิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณี ที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของชาวนา
2. องค์ประกอบใดที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาจากสมัยดั้งเดิม มาเป็นสมัยใหม่
3. วัฒนธรรมข้าวที่มีการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดผลทางบวก หรือทางลบต่อวิถีชีวิตของ ชาวนาหรือไม่อย่างไร

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ขั้นตอนรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธี คือ
  - 1.1 การรวบรวมและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ตำรา หนังสือ งานวิจัย บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ ทำเนียบท้องที่ เอกสารประกอบการสัมมนา ราชกิจจานุเบกษา แผนพัฒนาการเกษตรตำบล แผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล รายงานสถิติจังหวัด ข้อมูลจาก กรมชลประทาน กรมที่ดินและเอกสารเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว เอกสารเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง ทางสังคม วัฒนธรรม ระบบระบบเศรษฐกิจ
2. เก็บรวบรวมข้อมูลจากสนาม โดยแบ่งออกเป็นส่วนตัวคือ
  - 2.1 การสังเกต (Observation) เป็นการอาศัยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่จะศึกษาค้นคว้าในฐานะชาวบ้านหรือเกษตรกร และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) หรือเป็นเพียงแก่

ผู้สังเกตการณ์ ทั้งนี้การที่ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกตแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับในแต่ละสถานการณ์นั้น ๆ โดยผู้วิจัยจะเข้าไปศึกษาปรากฏการณ์ หรือการกระทำทางสังคมซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อสร้างความเข้าใจกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สถานที่ตั้งบ้านเรือน การย้ายถิ่นของประชากร ถนน หมู่บ้าน โรงเรียน ส่วนการสังเกตเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคม สามารถบ่งชี้ถึงบุคคลและกลุ่มได้ด้วยการสังเกตจากคุณลักษณะที่แสดงออกในกิริยา ท่าทาง เครื่องแต่งกาย สำเนียงภาษาที่ใช้ สายตา แววดา ตำแหน่งทางกายเพื่อคู่ถึงความใกล้ชิด วิธีการสังเกต คือ การเข้าไปอยู่ร่วมในเหตุการณ์ของบุคคลหรือกลุ่มคนด้วยความพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เป็นที่น่าไว้วางใจเพื่อได้ข้อมูลอย่างถูกต้องทั่วถึงเพื่อนำมาบันทึกกับเครื่องมือที่เตรียมไว้อย่างเหมาะสม นอกจากนั้นควรร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีการจัดขึ้นในชุมชน เช่น การทำนาปลูกข้าว การเก็บเกี่ยวข้าว การนำข้าวขึ้นยุ้ง การจำหน่ายผลผลิต งานวัฒนธรรม เช่น งานทำบุญจุกจุกจุก สวมักคี่ งานทำบุญวันสงกรานต์ งานทำบุญวันพระ งานทางสังคม เช่น งานทำบุญบ้านใหม่ งานบวช งานแต่งงาน งานศพ งานหน่วยงานราชการ เช่น เกษตรอำเภอ จังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เรียกประชุม นโยบายที่มีต่อเกษตรกรด้านต่าง ๆ งานหน่วยงานของชุมชนในการเรียกประชุมตามโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) เพื่อที่จะเข้าใจถึงวัฒนธรรมข้าว และลักษณะของวัฒนธรรมข้าว องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมข้าวของชุมชนปากลัดยายมุด และชุมชนคลองแขวงกลันซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา ผู้สัมภาษณ์ได้ใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อประกอบในการเข้าสัมภาษณ์หลายประการ คือ

ประการแรก เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการกับบุคคลทั่วไป เกษตรกรที่มีอาชีพทำนาตั้งแต่ 20 ปีเป็นต้นไป ที่เป็นผู้ทำนาตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมดิน หว่านข้าว ดูแลข้าวที่ปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยว ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านที่นำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จ และสามารถถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชนและพื้นที่ทำนาปลูกข้าว การปลูกข้าว รูปแบบ องค์ประกอบของวัฒนธรรมข้าวของทั้งสองชุมชนเพื่อนำมากำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ประการที่สอง ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ที่เป็นแหล่งข้อมูล หรือผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informant) การสัมภาษณ์เจาะลึกส่วนใหญ่เป็นการคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ และมีความยืดหยุ่น แบบมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์กับผู้ถูกสัมภาษณ์ หรือ เป็นการสื่อสารความหมายแบบมีการตอบโต้กันทั้งสองฝ่าย (Two-way communication) โดยผู้ให้สัมภาษณ์สามารถแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อมูลเพิ่มเติมที่ ส่วนผู้ที่สัมภาษณ์จะต้องมีการกำหนด

แนวคำถามเกี่ยวกับความเป็นมาของวัฒนธรรมข้าว หรือการผลิตข้าวในสมัยดั้งเดิมมีความแตกต่างกับในสมัยใหม่หรือไม่อย่างไรถ้าแตกต่าง หรือเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยดั้งเดิมเกิดจากสาเหตุหรือมีองค์ประกอบอะไรที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวเปลี่ยนแปลงไป การสัมภาษณ์จะต้องมีการบันทึกการสัมภาษณ์อย่างละเอียด และเมื่อได้มีการสัมภาษณ์ไปแล้วหากข้อมูลไม่เพียงพอผู้สัมภาษณ์อาจจำเป็นต้องกลับมาสัมภาษณ์ซ้ำอีกหลายครั้ง

ประการที่สาม มีสองลักษณะ คือ 1. จัดให้มีการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus groups interviews) ด้วยการนำผู้ที่ให้สัมภาษณ์มาร่วมสนทนากลุ่ม โดยกำหนดเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ของกลุ่มคนที่คล้ายคลึงกัน (Homogeneous) และมีผู้ดำเนินการ (Moderator) ป้อนคำถามเกี่ยวกับหัวข้อการวิจัย 3-4 ประเด็น ประเด็นแรก เป็นการสอบถามประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมข้าวในชุมชนปากลัดยายมุด และชุมชนคลองแขวงกลันมีความเป็นมาและมีขั้นตอนอย่างไร ประเด็นที่สอง วัฒนธรรมข้าวมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่อย่างไร ประเด็นที่สาม วัฒนธรรมข้าวมีการเปลี่ยนแปลงมีองค์ประกอบใดที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และประเด็นที่สี่ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ส่งผลในทางบวกหรือทางลบต่อการดำเนินชีวิตของชาวนา โดยให้กลุ่มที่ตอบสามารถให้คำตอบที่เห็นด้วยหรือขัดแย้งก็ได้ ส่วนผู้ดำเนินการจะเป็นผู้สัมภาษณ์แต่ละกลุ่มก่อนให้มุมมองที่สะท้อนออกมาพร้อมผู้ช่วยวิจัยจดบันทึกคำตอบ ได้และปฏิสัมพันธ์ของคนในกลุ่มไว้ และนอกเหนือจากการจดบันทึกเสียงหรือบันทึกวีดิทัศน์ (นิสา ชูโต, 2545, หน้า 185) และ 2. จัดสัมภาษณ์ทั่วไป ทั้งสองลักษณะดังกล่าวสามารถมีส่วนช่วยให้ชุมชนชาวนามีส่วนร่วมมากขึ้น เป็นการตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกัน และทำให้ชุมชนชาวนาได้ร่วมแสดงเจตคติร่วมกัน

การสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นสัมภาษณ์ที่สำคัญ โดยได้ใช้ทฤษฎีกรอบแนวคิด และการสำรวจเบื้องต้น จากนั้นนำไปจัดระเบียบข้อมูล (Data organization) เพื่อนำมาวิเคราะห์ และเขียนรายงานต่อไป หากข้อมูลที่ได้รับยังคงไม่กระจ่าง หรือ ครบถ้วนเพียงพอผู้วิจัยจะตามไปเก็บข้อมูลอีกครั้งจนข้อมูลที่ได้รับจะมีความสมบูรณ์เพียงพอสามารถตอบคำถามวิจัย และวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ และเพื่อให้งานวิจัยสำเร็จ และควบคู่ไปกับคุณภาพข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงเป็นหลักฐานจำเป็นที่จะต้องมีความถูกต้อง (Validity) และน่าเชื่อถือได้ (Credibility) ดังนั้นเพื่อเป็นการตรวจสอบงานวิจัยเพื่อหาสรุปผู้วิจัยต้องมีการตรวจสอบทั้งจากเอกสาร เช่น พิจารณาจากตัวผู้เขียนเป็นใครมีคุณสมบัติในการเขียนได้รับการยอมรับ และมีความน่าเชื่อถือมากน้อยหรือไม่เพียงใด ข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งใดใช้หลักการสมเหตุผล หรือ ไม่ผู้เขียนมีอุดมการณ์ และจุดมุ่งหมายการเขียนอย่างไร เขียนขึ้นที่ไหน เขียนขึ้นเมื่อใด

ส่วนในการตรวจสอบข้อมูลจากภาคสนาม (Fieldwork) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต และสัมภาษณ์เพื่อหาคำตอบ และตรวจสอบข้อมูลที่ให้มีมีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

และปรากฏการณ์ทางสังคม สอดคล้องกับข้อมูลที่มีอยู่เดิม และสอดคล้องกับข้อมูลจากการสังเกต หรือไม่ว่าอย่างไรซึ่งการตรวจสอบเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือผู้วิจัยได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือข้อมูล แบบสามเส้า (Triangulation) คือ สามเส้าจากข้อมูล สามเส้าจากวิธีการ (Methodological triangulation) ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ทำกรวิเคราะห์ด้วยการออกแบบเก็บ และตรวจสอบข้อมูลในเวลา และสถานที่ที่ต่างกัน (Different time and space triangulation)

แนวประเด็นการสัมภาษณ์

เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้รู้สึกถึงความเป็นกันเอง และสร้างความไว้วางใจใจจนสามารถ ทำให้ผู้ที่ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลที่มีความใกล้เคียงกับข้อเท็จจริงมากที่สุด และเป็นไปตามธรรมชาติมากที่สุด ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ด้วยการเตรียมประเด็นคำถามโดยได้ กำหนดเนื้อหาหรือลำดับคำถามไว้ไม่ตายตัว มีลักษณะแบบปลายเปิด คือ กำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ ไม่มีการเตรียมคำตอบไว้ล่วงหน้า แต่ได้แบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็นหัวข้อหรือเป็นลำดับไว้เพื่อ เป็นแนวทาง (สุพรรณิ ไชยอำพร, 2552, หน้า 100-101) และหัวข้อคำถามที่ตั้งขึ้นต้องตรงตาม วัตถุประสงค์ คำถามวิจัย และกรอบแนวคิดทฤษฎีร่วมอยู่ด้วย ประเด็นที่สัมภาษณ์ คือ ลักษณะของ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวชานา การแบ่งการทำงานกันอย่างไร การใช้เครื่องมือการผลิต ยังคงมีความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ค่านิยมในการทำงานอยู่หรือไม่ ด้านปัจจัยแวดล้อมที่เป็น องค์ประกอบในการเปลี่ยนแปลง เช่น สภาพสังคม วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ ระบบอุปถัมภ์ ระบบชลประทาน และความทันสมัย

การวิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นกระบวนการคิดที่มีการจัดทำกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้มีความสอดคล้องหรือความสัมพันธ์กับข้อมูลตั้งแต่แรกเริ่มเข้าสู่ภาคสนาม รวมถึง การตั้ง คำถามวิจัย วัตถุประสงค์และการนำข้อมูลมาประติดประต่อเข้าด้วยกัน การจัดทำระบบข้อมูลด้วย วิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดหมวดหมู่ การเปรียบเทียบข้อมูล ฯลฯ โดยได้ใช้แนวคิดนำ และทฤษฎี ที่ได้กำหนดขึ้นเป็นเครื่องมือจนกระทั่งหาแนวคำตอบ (นิสา ชูโต, 2545, หน้า 201) ซึ่งใน การวิเคราะห์หรือกระบวนการวิเคราะห์เป็นแนวคิดเบื้องต้นเพื่อค้นหาการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรม โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์วัฒนธรรมข้าวที่มีการวิวัฒนาการมาตั้งแต่อดีต โดยศึกษา จากความหมาย ลักษณะ ประเพณี พิธีกรรม ค่านิยม และความเชื่อของชานาเป็นอย่างไร และ ในปัจจุบันได้มีองค์ประกอบใดที่นำมาซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้ จากปัจจัยแวดล้อมมาเพื่อหาความสัมพันธ์ของสังคมชานานำไปสู่ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชวานาที่มีส่วนสนับสนุน หรือส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชวานาอย่างไร นอกจากนั้นยังได้มีการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมของชวานา รวมถึงการเสนอความเห็นของชวานาและพฤติกรรมชวานาเพื่อทำให้เห็นความสอดคล้องหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมข้าวของชวานาในบริเวณลุ่มน้ำบางปะกงโดยศึกษาจากช่วงการเก็บข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การสัมภาษณ์ หรือข้อมูลในสนาม ผู้วิจัยจะใช้เวลาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ไปพร้อมกับการเก็บข้อมูล และนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มาใช้ปรับ กรอบแนวคิด ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลหรือปรับ ยุทธวิธีเก็บข้อมูลใหม่ จุดค้นข้อมูลใหม่เพื่อให้ครอบคลุมข้อมูลในสนามอย่างครบถ้วนเพื่อสร้าง ความแม่นยำตรงกับการวิจัยยิ่งขึ้น (นิตา ชูโต, 2545, หน้า 203)

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามวิจัย และวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลที่ได้รับการยอมรับ นำเชื่อถือจากเอกสารต่าง ๆ การสัมภาษณ์ และการสังเกต โดยจัดทำเป็นขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. การจัดระเบียบข้อมูล

ขั้นตอนนี้ เป็นการที่ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากแหล่งค้นคว้าทั้งหมดโดยสร้างระบบแยก เป็นหมวดหมู่ (Field) ให้ถูกต้องเพื่อง่ายต่อการสืบค้น และนำมาตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้รับนั้น ตรงประเด็นกับการศึกษาหรือไม่และมีเพียงพอพร้อมที่จะถูกนำไปวิเคราะห์ ซึ่งนักวิจัยสามารถนำ ข้อมูลที่ได้นำมาจัดระเบียบข้อมูลได้ 2 ด้าน (ชาย โพลิตา, 2547, หน้า 355-357) คือ

1.1 การจัดระเบียบทางกายภาพข้อมูล ขณะที่ผู้วิจัยได้ทำหลาย ๆ อย่างในภาคสนาม เช่น การถอดข้อมูลออกจากเทปบันทึกเสียง การเขียนบันทึก การสรุปที่ได้จากการสังเกต ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ผู้วิจัยจะทำไปพร้อมกับการวิเคราะห์ทุกวันหลังจากที่ได้รับข้อมูลแล้ว หลังจากนั้น จะจัดระเบียบข้อมูลด้วยความปลอดภัย และสะดวกในการค้นหาหรือนำมาใช้ เนื่องจากกิจกรรม เหล่านี้มีการวิเคราะห์ระดับใดระดับหนึ่งอยู่เสมอ

1.2 การจัดระเบียบด้านเนื้อหาข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์การจัดข้อมูลเฉพาะทางด้าน กายภาพในการกำหนดเนื้อหาข้อมูล คือ ทางด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อมทาง ภูมิศาสตร์และเครือข่ายทางสังคม จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาแยกเพื่อศึกษาพัฒนาการของแบบ แผนในการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมที่ปรากฏในสังคม

การวิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา ผู้วิจัยต้องวิเคราะห์ให้ได้ว่า ลักษณะวัฒนธรรมข้าว ที่ปรากฏเป็นพิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีในสมัยใหม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจาก วัฒนธรรมข้าวสมัยเดิมอย่างไร ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงจะต้องระบุได้ว่า มีปัจจัยแวดล้อมใดที่มีอิทธิพล ต่อการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมนั้น เช่น ในอดีตได้มี พิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี

ของชวานาก่อนการปลูกข้าว การเก็บเกี่ยวข้าว และการนำเอาข้าวขึ้นยุ้ง ส่วนในปัจจุบันยังคงมีพิธีกรรมเหล่านั้นหรือไม่ มีองค์ประกอบใดทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเมื่อวัฒนธรรมข้าวเปลี่ยนแปลงไปส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชวานาในทางบวกหรือทางลบหรือไม่อย่างไร เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคม สภาพทางสังคมวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ

2. การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง

ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ภายใต้กรอบของเวลาและพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มคน เป็นการอธิบายองค์ประกอบทางด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฯ มีผลต่อความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงกับวัฒนธรรมอย่างไร โดยผู้วิจัยได้ใช้กรอบ แนวคิด ทฤษฎีเป็นเครื่องมือในการอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทั้งนี้ผลของการวิเคราะห์ จะเป็นเช่นไรขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและอาจจะไม่ได้เป็นตามกรอบ แนวคิดและทฤษฎีที่กำหนดไว้ก็อาจเป็นได้

3. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคม และการวิเคราะห์เครือข่าย (Network Analysis)

ผู้วิจัยได้ใช้แนวการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมโดยใช้แนวคิดทางด้านมานุษยวิทยา และสังคมวิทยาเป็นหลักในการวิเคราะห์ แต่ในขณะเดียวกันอาจนำแนวความคิดและทฤษฎีอื่น ๆ นำมาเป็นเครื่องมือเพื่อช่วยในการวิเคราะห์ด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมและความ เป็นเหตุผลอันเกิดขึ้นจากการรวบรวมข้อมูลที่ปรากฏ

ส่วนการวิเคราะห์เครือข่าย คือ เป็นการวิเคราะห์ช่องทางที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ร่วมกับจุดยืนส่วนตัว อันประกอบไปด้วยบุคคลและกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยจะวิเคราะห์ตั้งแต่จุดกำเนิด หรือที่มาของการก่อตัว ปัจจัยที่มีส่วนดึงดูดใจในการเข้าร่วมกลุ่มทางสังคมความสำคัญของกลุ่มเป้าหมาย ผู้กำหนดเป้าหมาย ผู้นำ